

[in Psychologie en Maatschappij 16/3 (sept. 1992): 328-330]

EEN PSYCHOLOGIE VOOR POSITIVO'S

Cas Wouters

Bespreking van H.R. Wijngaarden, *Hoofdproblemen der volwassenheid. De psychische ontwikkeling tussen twintig en veertig jaar*, Utrecht: Erven J. Bijleveld, 1950, 268 p.

In tegenstelling tot wat de titel belooft, komt er in dit boek geen ontwikkeling ter sprake, ook geen psychische. Het gaat de auteur namelijk om 'de hoofdproblemen ... waar ieder mens zich in zijn psychische en geestelijke rijping ééns voor gesteld ziet'; als zodanig heeft hij die problemen leren kennen in 'de psychologische praktijk' (p.7). Deze vage verwijzing naar empirie is meteen de laatste van het boek.

Het Ja en Amen van aanvaarding en zelfovergave

Zoals alleen al uit de hoofdstukindeling blijkt kunnen alle hoofdproblemen onder één noemer worden gebracht, die van de *aanvaarding*: er zijn hoofdstukken die gaan over de aanvaarding van zichzelf, van de anderen (de gemeenschap), van de ander (in liefde en huwelijk) en van 'een zin des levens'. Volgens de schrijver zijn dit de centrale thema's in het leven tussen de twintig en veertig. In deze periode dient die aanvaarding tot stand te komen, wil een volwassene overgaan naar 'de fase der rijpheid en levensbezinning,' ook wel 'innerlijke vrijheid en zelfstandigheid' genoemd. De weg erheen heet 'zelfovergave.' De auteur stelt nadrukkelijk: 'Zonder zelfovergave geen volwassenheid' (p.111). 'Er is geen ware overgave aan het leven mogelijk zonder overgave aan de anderen' (p.162). Vooral de liefde tussen man en vrouw vraagt 'vrijwillige *algehele* overgave aan elkaar, en stelt hen aldus ... voor den eis om geheel over zichzelf te beschikken - men kan immers niet geven wat men niet heeft - en om dus innerlijk vrij, onafhankelijk te zijn' (p.166). De nadruk ligt op het innerlijke van de 'rijping en vrijwording': 'Van den slappen mens wordt gevraagd om vast te houden, van den starren om los te laten; voor beiden houdt innerlijke groei strijd in...' (p.121).

Met deze eenzijdige nadruk op innerlijke strijd en vrijwording gaat Wijngaarden geheel voorbij aan maatschappelijke strijd, sociale conflicten en emancipatie. Het lijkt zelfs alsof aanvaarding en overgave juist bestaan uit het opgeven van de mogelijkheid om conflicten anders dan innerlijk op te lossen. Buiten het innerlijk, in de samenleving, worden groei, rijping, zelfstandigwording ofwel emancipatie en verzet kennelijk voor onbereikbaar dan wel onwenselijk gehouden. Deze berustende attitude doet tegenwoordig verre-oosters aan, en zou in de laatste periode van emancipatie en verzet, de jaren zestig en zeventig, verontwaardigd van de hand zijn geweest. Inderdaad, ook volgens deze recensent (die de veertig al is gepasseerd) kan het leven worden opgevat als een voortgaande oefening in het verdragen van gevoelens van machteloosheid, maar wie zonder verzet en provocatie denkt toe te kunnen is al dood nog voor hij is gestorven.

Getuigenissen van diepste geheimenissen

Vóór de hoofdstukken over aanvaarding behandelt de auteur de voorwetenschappelijke geloofsovertuiging die volgens hem ‘onvermijdelijk’ en ‘noodzakelijk’ vooraf gaat aan de wetenschappelijke psychologie. God en Jung zijn de hoofdfiguren in deze twee hoofdstukken die uitmonden in de zin: ‘ook de psychologie zal tenslotte het diepste geheimenis van den mens niet kunnen benaderen of verklaren’ (p.77). Maar wie verwacht dat in de volgende hoofdstukken het geloof plaats maakt voor wetenschap heeft nog niet begrepen hoe vaak ‘het woord van Christus ... een psychische wet tot uitdrukking [brengt]’ (p.114). Het geloof wordt gepresenteerd als de rots waarop het huis van de wetenschap staat. De paragraaf *De aanvaarding van zichzelf* begint bijvoorbeeld zo: ‘De overgave van het christelijk geloof houdt in, dat men zichzelf, den ander, geheel het leven en geheel den kosmos aanvaardt als een schepping van God, en dus als zinvol en waardevol’ (p.117). Het boek staat vol van dit soort getuigenissen van die ‘diepste geheimenis’ waarvan de auteur toch kennis claimt te hebben. Immers, hoe anders kan hij collega J.C. Schuurman ‘een niet volwassen zijn in religieus opzicht’ verwijten? Door ook nog het oordeel ‘onrijpheid der persoonlijkheid’ te vellen - omdat Schuurman meent dat godsdiensten het vrije en spontane religieuze leven ‘in hoge mate belemmeren’ - verwordt de psychologie tot wapen in een godsdiensttwist. Wijngaarden wil niets weten van dergelijk ‘fel verzet tegen conventie, traditie en norm, waarvan men de waarde niet ziet en die men daarom met een verabsolutering van eigen eenzijdig inzicht totaal verwerpt’ - de pot verwijt de ketel! Na op deze manier verzet als onvolwassen te hebben afgedaan, betoogt hij opnieuw dat het gaat om ‘de vrijwillige aanvaarding der levensverbanden, waaraan men deel heeft’ (p.261).

De visie: God is niet dood maar met pensioen

Zowel die ‘aanvaarding van de levensverbanden waaraan men deel heeft’ als de belangstelling voor geloof en ritueel lijken alweer een tijdje in de lift zitten. Onlangs heeft Kuitert, die evenals Wijngaarden hoogleraar was aan de christelijke Vrije Universiteit, zelfs een reli-bestseller geschreven: zeven herdrukken in nog geen drie maanden (Kuitert 1992). En een agnostisch intellectueel als Herman Vuijsje schrijft warme pleidooien voor kerk en ritueel. Volgens hem is ‘de kracht van kerken, van de christelijke traditie, ook nadat God met pensioen is gegaan: het gemeenschappelijk beleven van morele beginselen, als brug tussen van buiten af en van binnen uit opgelegde beheersing.’ Hij denkt dat die beginselen soelaas kunnen bieden tegen het uit de hand gelopen ikke-denken, amoraliteit en ‘een "moet kunnen"-mentaliteit die intussen achterhaald is’ (Vuijsje 1990: 225). Ten slotte: ook lovely Rita, de ‘meter maid’ van de Nederlandse psychologie schreef nog maar kort geleden dat zij de oude rituele vormen in kerk en trouwzaal veruit preferereert boven de informele varianten: ‘hoe traditioneler de vorm, des te intiemer de invulling kan zijn... De vernieuwing, die bevrijding ten doel had, het juk wilde afschudden en benauwende banden wilde lostrekken heeft ons mét de rituelen ook de beschutting van het formele gedrag afgenomen. Een grotere inbreuk op *privacy* ken ik niet’ (Rita Kohnstamm, *NRC-Handelsblad*, 11 april 1992).

Wisselende visies op de dwang tot ongedwongenheid

Nu vermoed ik een verband tussen deze toename van geloof in ‘hogere machten’ en de afname van geloof in de maakbaarheid van de samenleving. Dit verband is een aspect van een belangrijke fasewisseling, de wisseling in de richting van waaruit de dominante maatschappelijke druk afkomstig is: van boven of van beneden. Naarmate de druk van onder aan kracht verloor, de collectieve emancipatie stagneerde en iedereen weer sterker op zichzelf raakte aangewezen om zich maatschappelijk te handhaven of vooruit te komen, drongen gevoelens van machteloosheid zich sterker op en steeg de verleiding om ze op traditioneel beproefde wijze af te weren: door geloof en ritueel. Toen de dwang van boven weer toenam en velen zich, zoals in bezuinigingsronden, weer als makke schapen over één kam moesten laten scheren, hebben veel schapen zich met de scheerders geïdentificeerd en zich gekeerd tegen wat zij zijn gaan zien als de kankers van de jaren zestig en zeventig, zoals het zomaar tutoyeren en andere vormen van de aanstellerigheid en opdringerigheid. Door zich zo te concentreren op het dwangaspect in de dwang tot ongedwongenheid menen zij de algehele vals- en voosheid van de ongedwongenheid te hebben aangetoond. Zelf stellen zij prijs op de beschutting, de intimiteit en de vrijheid die de traditionele vormen van de dwang tot ongedwongenheid hen bieden; dat vinden ze stijlvoller, eleganter, of hoe ze het ook noemen. In de periode van collectieve emancipatie sloeg men door naar de andere kant: door op de ongedwongenheid in te zoemen werd toen aan het dwangaspect voorbijgegaan. Alle licht viel op de ‘bevrijding van emoties’ en op het bevrijdende van meer directe, spontane en onbevangen omgangsvormen, waardoor de wedijver in de zelfregulering die aan dergelijke bevrijdingen ten grondslag lag in het donker bleef, ongeveer net zoals aanvankelijk nog niemand oog had voor de bevrijding*lasten* van de vrouwenemancipatie en alle aandacht uitging naar de bevrijding*lusten*. Waren de omgangsidealen en de moraal toen vooral geënt op het voorbeeld van een ‘minderheid van de besten’ onder degenen die voorgingen in emancipatie en verzet, in de sedert de jaren tachtig doorgebroken fase van aanvaarding en overgave is het beeld van de voorafgaande periode steeds sterker gemodelleerd naar het voorbeeld van een ‘minderheid van de slechtsten’, de ‘ikke-ikke-denkers’ en de ‘profiteurs’ uit die jaren.

Moraal: de grenzen van gedrags- en gevoelsalternatieven

Deze perspectiefwisselingen zijn niet beperkt tot de laatste decennia. Al tenminste sedert het Victoriaanse hoogtepunt van formalisering in de vorige eeuw doen zij zich voor. Sedertdien hebben de perioden van informalisering - het ‘belle époque’, de ‘roaring twenties’ en de jaren van de ‘Expressive Revolution’ - de richting van de veranderingen als geheel bepaald. Met de ‘emancipatie van emoties’ waarmee het informaliseringsproces gepaard gaat is ook de dwang tot ongedwongenheid verder toegenomen (Wouters 1990). Ging het in de jaren zestig en zeventig vooral om de vraag wat ‘moet kunnen’, in de jaren tachtig en negentig staat de keerzijde voorop: waar liggen de grenzen, wie ging te ver, wat kan niet? Het gaat om dezelfde vraag - die naar de grenzen van gedrags- en gevoelsalternatieven -, maar in het ‘opwaarts perspectief’ van stijgende

groeperingen past de kreet 'moet kunnen', terwijl vanuit het 'neerwaarts perspectief' en de identificatie met gevestigden het 'dat deugt niet' klinkt. Die kreet past meer bij kerken en studentencorpora.

Niettemin, hoe sterk het terugverlangen naar de rituelen en de zingeving van weleer inmiddels ook mag zijn gegroeid, het proces van secularisering is niet tot stilstand gekomen, evenmin als de dwang tot ongedwongenheid. Mede daarom is *overgave* niet meer wat ze is geweest: 'het opgeven van het eigenmachtig bestaan en het zich uit vrijen wil ter beschikking stellen van de levenstaak' (p.106). En hoewel *aanvaarding* weer terug is van weg geweest, toch blijft de ophemelende vorm die Wijngaarden er in de jaren vijftig aan gaf ons vreemd. Het lijkt me dan ook bijzonder onwaarschijnlijk dat zijn boek nog door iemand voor 'wetenschappelijk' wordt gehouden. Is er dan toch vooruitgang in de psychologie?

Literatuur

H.M. Kuitert (1991), *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof*, Ten Have.

Herman Vuijsje (1990), *Pelgrim zonder god*, Amsterdam: Contact.

Cas Wouters (1990), *Van minnen en sterven. Informalisering van omgangsvormen rond seks en dood*, Amsterdam, Bakker.